

KAZAKİSTAN'DA LATİN ALFABESİ MESELESİ

Latin alfabesini kabul etme, ya da kabul etmeme konusunda son üç dört yıl içerisinde birçok tartışmalar yapıldı. Bu konuda halkımızın tartışmaların nasıl başladığını bilse de, nasıl sonuçlandığını bilmediği kanısındayım. Latin harfleri hakkında ilk söz edenlerden biri biz olduğumuzdan dolayı halkımızı bu konuda aydınlatmayı bir borç olarak görüyorum.

Pek çoğunun hatırladığı gibi 1991 yılı 24 Ocak tarihli "Ana Tili" gazetesinde "Latin alfabesinin geleceği parlak" diye bir makalemiz yayımlandı. Bu makalemizde ilk kez, Kiril alfabesinin Latin alfabesi ile değiştirilmesi konusu ele alınmıştı.

Belki de amacımızı doğru anlatamadığımız için suç bizdedir; bu makaleden sonra basında bu konuda tartışmalara pek sık rastlanmaya başladı. Bazıları eski Türk runik harflerinin yerleştirilmesini, diğerleri (daha önce nerede olduklarını kim bilir) tam bu zamanda patriotik duygularını öne sürerek "egemen halkın diğer alfabelerle benzemeyen (Çinlilerin alfabesine benzeyen) kendilerine ait bir alfabenin olması şarttır" diye çizgilerden oluşan "kendi hünerlerini" göstermeye başladılar.

Diğer bir grup "bu dünyada Arap alfabesinden daha üstünü yoktur" diye kanıtları olmamasına rağmen Ahmet Baytursinov'u yüze tutarak dayanmaya çalıştılar. Başka bir topluluk Kiril alfabesinin devam etmesini ve bu alfabeden ayrılırsak, bu gelişme zamanında dahi yarım asırlık bir gecikme yaşayacağımızı savundular.

Böylece Latin alfabesiyle başlayan konuşmalar yarı yolda kalmış ve bu alandaki tartışmalar unutulup gitmişti.

Bu arada biz, konuyu ne amaçla başlattığımızı ve bazılarının bu amacın ne olduğunu anlayamayışına şaşırarak seyirci kalmıştık. Ve bizim amacımızın tek bir noktada birleştiğini onlara anlatmamız mümkün olmadı. "Türk Dünyasının yeniden canlandığı bu dönemde orlak Latin alfabesine sırayla geçmeye başladığı Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan vs. memleketleri ile beraber bağımsız ülke halkı olan Kazakların da Latin alfabesini kabul etmesi gerekir mi, yoksa gerekmez mi?" sorusuna cevap vermeleri gerekiyordu ve bu soruya onlar iki cümleyle "gereği var" ya da "gereği yok" diye cevaplandırabilirlerdi. Fakat her şey tersine gitmişti. Her zamanki gibi içimiz

Prof. Dr. Ebdualı Kaydorov
Muhtar Avezov Dil Bilimi Ens. Müdürü

Kazak Türkçesinden Aktaran:
Banu Muhyaeva

kaynarak "alfabe değiştirilmesinin" gereği var mı, yok mu sorusuna cevap aramadan, beş alfabe türünü (eski Türk alfabesi, runik yazıları, Arap alfabesi, Latin alfabesi, Kiril alfabesi, "yeni alfabe") ortaya koyarak tartışmaya başladık.

Genel olarak baktığımızda, tüm bu tartışmalarda Latin alfabesinin olmasını isteyenlerin sayısı diğerlerine göre daha çoğunlukta idi. İlginç olan bir yanı da, ana dilimizin bugünü ve yarını programını hazırlamakla görevli dil uzmanlarımızın bu işte seyirci kalmaları idi.

Ortaya atılan bu tartışmadan, zaman geçmesine rağmen bir sonuç almamıyordu.

Bu arada, 1993 yılı Ağustos ayında Türkiye'nin başkenti Ankara'da Latin harfleri ile ilgili toplanan akraba altı Türk devleti (Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan) vekillerinin birleştiği büyük bir toplantı gerçekleştirildi. Kazakistan'dan giden üç temsilciden birisi olarak bu toplantıya ben de katılmıştım. Konuşmaya Türkiye temsilcileri başladı, her ülkenin temsilcileri kendi alfabelerinin ayrıcalıklarını anlattılar, böylece gelecekte ortak 34 harfli alfabenin kabul edilmesi, her ülkenin rızasıyla kabul görmüştü.

Bu proje bir yıl sonra 1994 yılı Ağustos ayında Türkiye'nin Antalya şehrinde gerçekleşen Türk Dünyası Kurultayında kabul edilmişti.

Böylece uzun süreden beri ayrı yaşayan, dili, dini, kökü bir kardeş Türk halklarının gerçekleştirdikleri bu toplantının asıl amacı olarak kabul edilen gelecekteki ortak dil ve alfabe düşüncesi çoğunluğun kabulü ile sonuçlanmıştı ve bunların arasında Kazakistan'dan elli delege bulunmuştu. Halbuki Azerbaycan (Latin alfabesini 1991 yılında kabul etti) ile Türkmenistan (1993 yılında kabul etti) uzun süre geçmeden Özbekistan Cumhurbaşkanı (1993) İ. Kerimov'un kararıyla Özbek halkının da yavaşça Latin alfabesine geçeceği ilan edilmişti. Kırgız kardeşlerimiz ise, bu konuda özel devlet komisyonu kurmuşlar ve hala kesin bir sonuca varmış değiller. Soruşturmalarımız sonucu anlaşılıyor ki, onlar bizim ne tür bir adımı atacağımızı bekliyorlarmış. Halbuki Kazakların çok yavaş hareket ettikleri her tarafta malumdur.

1993 yılında Ankara'da toplantıdan sonra, projesi kabul edilen 34 harfli ortak Latin alfabesinin Kazak dili için en doğrusu olacağını düşünerek, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e açık mektup şeklinde "Ana Tili"

gazetesinde (30 Aralık 1993) kendi makalemimi yayınlamıştım. O günden beri gördüğümüz gibi bu kadar zaman geçti. Her şeyin bir sorgusu vardır diye, araştırmaya giriştik ve sonuçta, sayın Cumhurbaşkanımız bu makaleyi okumuş ve bazı harflerin altını çizerek kendi fikrini ortaya koyarak o dönemin devlet adamları olan Abiş Kekilbayev ve Kuvaniş Sultanov'a meseleyi çözmeleri için göreve atmış. Tam bu sırada onların görevleri değişti ve Latin harfi sorunu ortada kaldı ve bugüne kadar böylece devam etmektedir. Nasıl olsa, "Sabreden derviş muradına ermiş" dedikleri gibi bu alanda yeni haberimiz yok değildir. Dil kanunu hakkında son zamanlarda gerçekleştirilen meclis çalışmalarında Başbakan yardımcısı sayın İmanağali Tasmagambetov'un Latin harfleri meselesini çözüme getirmeleri için Kazakistan Cumhuriyeti Milli Siyaset Devlet Komitesini (Başkanı G. V. Kim) görevlendirdiğinin canlı şahitleri olduk. Komite şu anda bu meselenin çalışmalarına başlamış durumda.

Şimdi beni diğer bir sorun korkutmaktadır, bu işi organize edecek olanların kimlerden oluşturulacağı. Komiteye kimler katılacak ve ne tür bir prensip ile seçilecekler. Eski dönemlerdeki gibi biri çoban, biri - işçi, biri - aydın, biri - başkan, biri - Kazak, biri - Rus vs. şeklinde mi olacak veya bu sefer "bu mesele ilmi bir meseledir" diye ilim adamlarımız tarafından kararlaştırılacak mı? Burası şu an bana da malum değildir. Bu yüzden bununla ilgili şüphelerimi söylemek istiyorum. Bence bütün Türk dünyasındaki gelişmeler ve bu gelişmelerle ilgili ortaya çıkan düşüncelere çeşitli sebepler uydurarak bazı bilim adamları engel olmaya çalışmaktadırlar.

Böyle şüphelenmemizin tabii ki sebebi vardır. Diğerlerini bir kenara bırakalım, dil bilimcilerimizin bile arasında birlik sağlanmıyor. Bir yuvarlak masa etrafında oturarak dört - beş bilim adamımız "Azattık" (Azatlık) radyosundan dünyaya duyurdukları konuşmalarını dinlediğimizde Krilov'un "Kuğu, Balık ve Akrep" hikayesindeki kahramanlara benzetebiliriz. Bu konuda bir şey anlamayanların durumları farklıdır, fakat bilim adamlarımızın bundan dört yıl önce gündeme alınan Latin alfabesi hakkında

meselenin amacını bu güne kadar doğru dürtüst anlayamaması insanları şaşırtmaktadır.

Ey kardeşler, sizlere hatırlatmak istiyorum. Kazak dili için alfabe yapımı, eskiden de şu anda da gündeme alınmamıştır. Sadece, şu anda kullanmakta olduğumuz Kiril alfabesinin yerine diğer Türki halklar gibi Latin alfabesini almaya Kazak için lüzum var mı? diye bir soruya cevap vermemiz gerektiğini unutuyoruz. Sadece "gereği var" veya "gereği yok" diye cevaplandırma yerine o kadar tartışmamızın bir anlamı var mı? Gerek duyduğumuz halde, sistemi, zamanı hakkında danışma yerine beş alfabeği kendi aralarında kıyaslamaya gerek var mıydı ? Bu sorulardan birincisi idi.

İkincisi, bazı vatandaşlarımızın Latin alfabesine geçmemizin sebebini "Türklerle benzeme" "siyasi sebepler" olarak çeşitli düşünceler ortaya atmalarına nasıl bakılır? Uzaktakileri bir kenara bıraktığımızda, yakın zamanda Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan gibi devletler Latin alfabesine geçtiğinde oralarda yaşayan kardeşlerimizin durumu ne olacak? Hiç olmazsa bu durum hakkında neden biraz düşünmüyoruz.

Üçüncüsü bütün dünyada kültürel, manevi, teknolojik, ekonomik entegrasyon sürecinin ilerlediği dönemde alfabe de teknolojinin taleplerine uygun olarak gelişmelidir. Avrasya devletlerinin tam ortasındaki Türk halklarının içindeki Kazaklar da bilgisayarın gelişmelerinden faydalanabilmelidir. İşte bu amaçlarla Rusya ve Çin'de Latin alfabesine geçme hareketleri gerçekleşmişti ve bu düşünce halen görüşülmektedir. Evrensel olarak diğer ülkelerde alışılmış şeylere biz neden şüphe gözü ile bakmaya alışmışız.?

Dördüncüsü, Latin alfabesine düşman bazı insanlar "Kiril alfabesiyle" yazılan yarım asırlık mirasımızı kaybederiz, "Latin alfabesini öğrenmek çok zor, yine cahilliğe düşeriz", "ekonomik durumumuz buna müsait değil", "uluslararası ilişkilerimize zarar gelir" vs. gibi gerekçeleri öne sürmektedirler. Bunların hepsi bizim için yeni bir şey değildir, Latin alfabesine geçen, geçmekte olan, geçmeyi arzu eden Kazaklardan başka halklar bu zorlukları göze

almaktadır. Bunların hepsinin titizlikle incelendiğini bilmemiz gerekiyor. "Eski manevi mirasımızı kaybederiz" diye birisi söyleyecekse, onu da Özbeklerin söylemesi gerekiyordu. Türk halklarının içinde Türklerden başka Arap alfabesini asırlar boyu kullanan Özbekler Arap alfabesini değil, Latin alfabesini seçmiş durumdadırlar. "Latin alfabesini öğrenmek çok zor" diyenler Latin alfabesini hiç anlamayanlardır. Yabancı dilleri okuldan öğrenmeye başladığımız için Latin alfabesini hepimiz iyi biliriz, bununla birlikte "Latin alfabesine hemen bir sene içinde geçeriz" diyen kimse yok. Bu iş beş yıldan on yıla kadar bir süre içinde titizlikle çalışılarak gerçekleştirilmelidir.

Beşincisi, ekonomik durumumuzu dikkate almamız gerekiyor, fakat bu durum Latin alfabesinden vazgeçmek anlamına gelmez. Çünkü bu çalışmamızın uzun yılları kapsayacağını hepimiz iyi biliyoruz. Ayrıca, piyasa ekonomisi her gün değişmektedir. Şimdi düşüncelerimizi bir yere topladığımızda şu sonuçlara varmaktayız:

Gündemdeki meseleyi devlet komisyonu oluşturarak ele almak için Cumhurbaşkanı N. A. Nazarbayev'in resmi kararnameşi lazımdır.

Devlet komisyonunun görevi, alfabe hakkındaki tartışmalara devam etmek değil, "Latin alfabesi Kazaklara gerekli mi?", sorusuna net yanıt verecek bilim adamlarını organize etmek ve çalışmalarına imkan sağlamak.

Latin alfabesinin temeli olarak Kazak dili için alınacak işaretleri ve manalarını tespit etmesiyle birlikte alfabenin prensiplerini* ve kurallarını tespit etme, ayrıca bu konuda kamuoyuna duyurma, uzmanların görüşlerini yayınlama.

Bundan sonra Kazak dili için uygun bulunan Latin alfabesi imla kurallarını ve geçme süresi, finanse ve gerekli ideolojik çarelerin resmi olarak onaylanması gerekiyor. Bu tabii ki biraz zaman alacak ve sorumluluk taşıyan bir meseledir. Büyük anlaşmazlıklar olacaktır tabi, fakat bu meseleyi şu anda çözmezsek gelecek kuşakların çözeceğine inanıyorum.

Her işin neticesi olması için onun başlangıcı çok önemlidir. İnşallah bu yararlı işin neticesini hepimiz göreceğiz.

MAHTUMKULU NEDEN BÜYÜK?

18. asrın büyük klasik Türkmen şairi Mahtumkulu'nun, İran'dan Turan'a bu kadar meşhur olmasının sebeplerini bilmek, üzerinde durulması gereken çok önemli bir meseledir. Bu şairin eserlerinin hangi sebepler yüzünden halkların gönlünde böylesine derin ve köklü yer etmeyi başarabildiğini araştırıp ortaya çıkarmak ise, ilim adamlarının gelecekteki belli başlı görevlerinden biridir.

Mahtumkulu gençliğinde Arapça'yı ve Farsça'yı çok iyi öğreniyor. Ayrıca önceden de ilmi kaynak hükmünde babası Devlet Mehmet Azadi'nin yazdığı eserleri ve belirttiği görüşleri susamışçasına düşüncesine sindiriyor. Bilindiği üzere, D. M. Azadi, hem ulu bir şair, filozof hem de eğitimci, alim bir kişi idi. O eserlerinde halkın gözünü açıp aydınlatmaya ve halk düşüncesine yeni fikirler katmaya çaba göstermiştir. Bu açıdan, D. M. Azadi'nin şu satırları kendisini halka tanıtmakta bize bir fikir vermektedir:

*"Arap, Fars'ı tilinge danışım yok
Araplar, Farslılar bilen işim yok
Bu Türki yarlara nazım tüzettim
Doga birle anarlar diyip göz ettim. "*

Devlet Mehmet Azadi gibi büyük, halk içinde hürmet gösterilen bir insanın, bu şekilde düşünmesi ve söylemesi, halk üzerinde çok önemli tesirler meydana getirmiştir. Millet, onun fikirleriyle özünü (kişiliğini) aramanın, öz değerlerine sahip çıkmanın ve bunları üstün kılmanın yollarını aramaya başlamış, asırlardan beri Arapça ve Farsça'yı en güzel dil olarak kabul edenlere karşı, o öz Türki (Türk) dilini, ana dilini yüceltmeye çalışmıştır. Dile gösterilen hürmet ve sevgi neticesinde, millet, milli özelliklerini güçlendirmiştir.

Dil meselesiyle başlayan ve yavaş yavaş derinleşen fikirler duygular, daha sonra başka meselelere de tesir etmeye başlar:

*"Patışası bolmasa bir ülkönin
Bolmaz ermiş hayru ihsanı anın*

şeklindeki mısralar, devlet (hükümet) kurmak gibi fikirleri halka ulaştırır.

Babasının bu fikirlerini duru kaynak suyu gibi içen genç Mahtumkulu, kendisinden önce yaşamış Türk bilgelerinin şairlerinin fikirlerini de

Oraz Yagmırov
Araştırmacı Yazar/ Türkmenistan

Türkmenistan Türkçesinden Aktaran:
Yusuf AKGÜL

öğrenmeye başlar. Hoca Ahmet Yesevi, İbn i Sina, Yunus Emre, Ömer Hayyam, Mevlana Celaleddin Rumi, Ali Şir Nevai, Fuzuli... gibi büyük şair ve tefekkür adamları Mahtumkulu'nun manevi akıldarlarıdır. Mahtumkulu onların geçtiği yoldan, onların izini takip ederek ve gönül bağıyla bağlanarak geçip, olgunluk devrine ulaştığında, kendi yolunu buluyor. Fakat bu yol, bu büyüklerin çizdiği yoldur.

Dünyanın pek çok yerlerine varıp devlet kurmayı başaran Türkmen, dünyaca meşhur padişahları, sultanları, komutanları, paşaları olan Türkmen, öz toprağında yani Türkmenistan'ın bugünkü topraklarında devletsiz kalmıştır. Selçuklulardan soma kendilerine has bir devlet kuramayı zorluklar çekmiştir. Dil, gelenek görenek, özellikle de manevi azatlık (istiklal bağımsızlık) meselesinde çok büyük yıkımlarla karşılaşmışlardır. 18. asırda bütünüyle bitkin düşen halk, dış ve iç gerginlikler soğukluklar sebebiyle topluca kaybolup gitmek (silmek) tehlikesini yaşamıştır.

Bu tehlikenin sebepleri şunlardan ibarettir: Öncelikle halk özünü, kimliğini unuttu, kendine güven duygusunu yitirdi. En tehlikelisi de halk, kendi gücüne inanmıyordu. Başkalarından destek ve kuvvet ümit etme girişimleri güçleniyordu.

Halktaki bu güç ve maneviyat kaybını pek çabuk hisseden Mahtumkulu, hemen ta içinde duyduğu bu sıkıntıların dermanını aramaya başladı. Ve böylece gençliğinde siyasi şiirler yazmaya yöneldi. Afganistan Devleti 'nin kurucusu Ahmet Şah Dürrani ile buluştuğunda ve onun şanına kaside yazdığında şair, 13 15 yaş civarında idi. Bundan soma şair edebi eserlerinin çizgisini erkinlik, hürriyet, devletlilik ve azatlık olarak belirleyip bu problemlerin çözümüne yöneliyor.

*"Türkmenler bağlasa bir yere beli
Gururdar Gulzum 'ı, Deryayı Nil 'i
Teke, Yomut, Gölden, Yazır, Alili
Bir dövlete gulluk etsek böşimiz. "*

gibi mısralar, gerçek halk dilinde yazılıp, milli duygulan geliştirmiş, insan topluluklarına güven gurur kaynağı olmuştur. Şairin şiirlerinde "Türkmencilik" denilen kadimi gelenek göreneklerden, adetlerden söz edilmiştir. Bu

şiirler, sıradan şiirler olmayıp yüreğe köz basılırcasına yazılmışlardır. Böylece de bu şiirleri okuyan halk da heyecan duymuştur...

Bütün İl / Ülke yurt uyanıp ayağa kalkmaya başlar. Sanki taptaze bir cana kavuşurlar. Türkmenlerin zihninde büyük bir inkılap belirir, şekillenir. O inkılabın bayraktarı da şair ve akıldar Mahtumkulu olmuştur.

Mahtumkulu, kendi şiirlerine sindirdiği BİRLİK ve AZAT TÜRKMEN DEVLETİ KURMAK düşüncesini de pratik olarak hayata uygulamak için harekete geçmekten de geri kalmaz. Bu maksatla Mahtumkulu'nun pek çok yurtlara gidip geldiği ve görüşmeler yaptığı hakkında inandırıcı malumatlar vardır. O, bu seyahatlerinden birinde Osmanlı Devleti'ne yapmıştır. Ama onun Osmanlı Hükümeti'ne başvurup vurmadığı konusu da kesin söz söylememiz mümkün değilse de, Mahtumkulu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na ithafen yazdığı "DÖVLET ALININ" adlı şiirinin varlığı meydandadır.

Büyük Türkistan akıldan, "Birleşmek" ve "Devlet Kurmak" için, öncelikle halkın gönüne güven duygusunu yerleştirmek gerektiğine kesinlikle inanıyor ve bunu biliyor. Neticede Mahtumkulu, kendisinden önceki bütün klasik şair ve bilgelerden bir adım öne geçiyor.

18. asır ortalarında dağılmakla karşı karşıya kalan Türkmen halkı, gerçekten de bu güven sayesinde yeniden gençliğinde siyasi harekete geçmeye başlıyor. Ölümsüz şiirleri sayesinde Mahtumkulu, milleti temelden dağılıp kaybolup gitmekten kurtarmıştır desek, kesinlikle bir gerçeği belirtmiş oluruz. Bu onun büyüklüğünün en önemli ve en esaslı tarafıdır. Mahtumkulu, yaşadığı çağa ve o çağın sosyal problemlerine şiirinde geniş olarak yer verdiği için de büyüktür. Bu nedenle, o kendisi hayatta iken bile "klasik şair" unvanına sahip olmuştur.

Mahtumkulu, "hayat'a yeni bir değer vermekle de, öncekilerden daha büyük olduğunu gösterir. Misal olarak, o, "Kal ı Kal Bolar" adlı şiirinde, 2 kadın ile evlenen erkekler için;

*"Beyle ar goşulmaz adam sanına
İki hatın, bir ar üç ayal bolyar. "*

diyor. Kadınlara çağdaş ve demokratik bakış da Mahtumkulu'nun şiirlerinden sonra Türkmenlerin düşüncesine yerleşmeye, sinmeye başladı. Şairin "Duz Hem Bolması" adlı şiirinde de;

*"Dünya sözi manzeş duzsuz tağama
Söz içinde gelin gız hem bolmasa "*

denilerek, kadın ve kızların, insanoğlunun yaşayışındaki önemli ve vazgeçilmez mevkilerine ta o çağda gerçek değer veriliyor. 18. asrın karanlığında, böyle yeni ve cesur fikirler söyleyebildiği için Mahtumkulu büyüktür.

Onun edebi üreticiliğinin bir başka büyüklüğü, bir başka yönü hakkında da söz etmek gerekir. Bu da, şiir sanatına çok çeşitli temaları dahil edip kullanmasındaki büyüklüktür. Kendisine kadar belli temalar / konular işleniyorken, Mahtumkulu, bu sınırları bütünüyle yıktı. Onun şiirlerinde kullandığı temaları sadece saymakla geçmek için, pek çok sayfaya gerek

olurdu.

İşte. 18. asrın Türkmen şairi Mahtumkulu'nun büyüklüğünün önemli yönleri bunlardan ibarettir. Bu makalede, diğer küçük özelliklerine temas etmedik.

Siz, Türkmenistan'ı, Özbekistan'ı, Karakalpakistan'ı gezmiş olsanız, söylenen aydımların (şiir türkü) pek çoğunun Mahtumkulu'na ait olduğunu görürsünüz. Gerçekten de, böyle büyük bir ün kazandığı ve çok tanındığı için, 1863 yılında Türkmenistan'a seyahat eden Macar alimi Vamberi, "Mahtumkulu'nun kitabı, Kuranı Kerim'den sonra Türkmenler arasında çok uzun zamanlar ikinci yere sahip olacaktır.", demiştir.

Günümüzde Türki halklarının (Türk halklarının) yeniden gönül yakınlığına kavuştuğu ortamda, Mahtumkulu'nun mücevher değerindeki eserleri, manevi köprülerin en sağlamlarından birisi olarak hizmet ediyor, edecektir de...